

نقش دولت در پیشرفت اقتصاد مقاومتی از دیدگاه نهج البلاغه

صدیقه عالی پور^۱، محمد مهدی کریمی نیا^۲، مجتبی انصاری مقدم^۳

^۱ سطح دو (کارشناسی) حوزه علمیه حضرت زینب (س) ایذه، استان خوزستان، پژوهشگر و فعال فرهنگی
^۲ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، طلبه و پژوهشگر حوزه علمیه قم (نویسنده مسئول)
^۳ دانشجوی دکتری علوم و حدیث، دانشگاه میبد، مدرّس دانشگاه و پژوهشگر

چکیده

از آنجا که هر دولت در اقتصاد، می تواند نقش بسزایی در پیشرفت رفاه و استقلال آن ملت داشته باشد؛ پس می توان گفت دولتی موفق می شود که بر پایه ی هدفی خاص، برنامه ریزی، شناخت اقشار گوناگون اجتماع و رواج حق و دور شدن از رذایل، گسترش عدالت محوری چه در عرصه اقتصادی و اجتماعی می تواند پیشرفت را برای آن جامعه رقم زند. با ظهور اسلام در حیات قبیله ای، تحولی عمیق روی داد؛ اعتقاد جای نسب را گرفت و صحابه به تدریج جایگزین اشراف شدند و این مختص به زمان پیامبر (ص) بود. پس از پیامبر (ص) ابو بکر با بی عدالتی، جامعه ی خلافت را بر تن کرد در حالی که شایسته نبود و بعد از خود خلافت را به پسر خطاب سپرد که مجموعه ای از خشونت، سخت گیری و عامل انباشت ثروت در گروه های معینی شد و شکافی گسترده در جامعه پدید آورد که این امر در زمان عثمان شتاب بیشتری یافت؛ قطب بندی بر اساس بنیان اقتصادی و نسب شدیدتر شد، بذل و بخشش های بی حساب از بیت المال، طمع ورزی اقتصادی، گردش ثروت در میان توانگران و دادن امتیاز به نزدیکان. امام علی (ع) در چنین برهه ای خلافت را در دست گرفت و بخش مهمی از توان خود را در مبارزه با انحصار جویی و زیاده خواهی اقتصاد متمرکز کرد و سیاست های اقتصادی حکومت خویش را به گونه ای طراحی و اجرا کرد که افزون بر عمران و آبادی و اجرای احکام و آموزه های الهی، کرامت و عزت انسانها رعایت شده و تمام تلاش را برای به سعادت رسیدن مردم انجام می داد. در چنین جامعه ای فریاد عدالت طنین انداز می شود که به معنای رعایت حقوق مردم و از بین بردن امتیاز به نزدیکان و خویشان و احقاق حق مظلومان است؛ بیت المال را به گونه ای تقسیم می کرد که رفاه عمومی برای همه مردم فراهم شود؛ با نظارت مستقیم بر بازار، تدبیر، اولویت سنجی و همچنین اصلاح سیاست های مالی و نظام پولی از جمله ضرب سکه، مبارزه با مفاسد اقتصادی، جلوگیری از احتکار و قیمت گذاری درست از انباشت سرمایه و اقتصاد آمیخته به حرام (ربا) جلوگیری می کرد و ضمن حمایت از بازرگانان و صنعت گران، تجارت خارجی و ورود کالاهایی را رواج می داد که به اقتصاد درون زا و تولید صدمه ای وارد نکنند و بکارگیری کارگزاران شایسته، تأمین نظام اطلاعاتی کار آمد، توسعه تعلیم و تربیت، تصحیح فرهنگ عمومی و ارائه الگوی عملی و مدیریت مصرف به مردم و همچنین دعوت به مشارکت اجتماعی و روحیه جهاد، خود باوری را در آنان زنده می کرد؛ خود نیز با تشویق مردم به کار آفرینی، مهارت شغلی و شیوه های تولید و کسب درآمد، سعادت و استقلال فرهنگی به دور از تسلط بیگانگان را برای همه رقم می زد.

واژه های کلیدی: اقتصاد، اقتصاد مقاومتی، دولت، نهج البلاغه

مقدمه

اقتصاد مقاومتی در هر دولت یعنی مقابله با هر گونه فشار و تهدید که یک جامعه را از پای در می آورد ؛ در حالی که افق های پیشرفت در آن جوانه زده باشد ،رفته رفته با زیاده خواهی کار گزاران، ورود بیش از اندازه ی کالاهایی که در خود آن کشور تولید می شوند ،احتکار، اسراف و تبذیر و همچنین انباشت سرمایه و محصور بودن ثروت در طبقه ای خاص،اقتصاد آن دولت را رو به فروپاشی می نهد.

پس جامعه به واسطه بی عدالتی ها ورعایت نشدن حقوق افراد و اجتماع در زمان خلفیای پیشین اگر چه به ظاهر تحرکی داشت ولی از روح زندگی و حیات طیبه محروم بود و راه را برای ورود افراد بسیاری به صحنه رقابت در بازار بسته و فقط عده ای محدود بهره مند می شدند.حال اگر دولت در

پناه اجرای عدالت وبا مشارکت مردم و ترویج فرهنگ کار و روحیه جهادی وارد شود و ضمن حمایت از اقشار گوناگون در حوزه اقتصاد می توانند تولید را گسترش داده و جامعه را به مرز خود کفایی برساند که در اینصورت زندگی معنا می یابد و سعادت و رستگاری همگان فراهم می شود.

اقتصاد در قرآن

خداوند تبارک وتعالی در قرآن کریم می فرماید :وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ

همانگونه که شما را به راه راست هدایت کردیم شمارا امتی میانه و پیراسته از افراط و تفریط قرار دادیم تا در ایمان و عمل ودرستی وراستی بر مردم گواه باشید .

از آنجا که هدف از امت سازی از سوی خداوند و پیامبر (ص)ارایه یک سبک زندگی الگو و برتر است تا همه نیازهای مادی و معنوی بشر در آن جامعه پاسخ داده شود.اما همان اندازه که اقتصاد مایه ی قوام جامعه است ؛ اگر جامعه نتواند به آن پاسخ دهد از درون دچار فروپاشی می شود و دشمنان هر جامعه بر آن هستند که با ضربه زدن به اقتصاد،ستون فقرات جامعه را بشکنند و آن را متلاشی و نابود سازند اما اقتصاد مقاومتی به جامعه اسلامی کمک می کند تا ضمن تأمین یکی از مهمترین مؤلفه های جامعه یعنی آسایش و اقتصاد اجازه ندهد تا دشمن با تیرهای زهرآگین خود و فشارهای پی در پی آن را فلج کند.۱

تعریف اقتصاد اسلامی

اقتصادی اسلامی است که بیانگر دستورالعمل های اقتصادی برای همه ی مردم ،دولت ،مصرف کنندگان و تولید کنندگان باشد و همگی در چارچوب احکام اقتصادی دینی باشند.تعریف نظام اقتصادی: نوعی نظام رفتاری است.

اجزای نظام اقتصادی

رفتارهای ارادی انسانها در سه حوزه تولید،توزیع و مصرف است.رفتارهایی مانند پس انداز،سرمایه گذاری،تولید وتوزیع در ارتباط با منافع اقتصادی و اموال و شرکت کنندگان در نظام بر اساس الگوهای رفتاری خاص شکل می گیرد.۳

۱. بقو ۴۳

۲. به الملیک ، ۳۹۴

اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی به معنای اقتصادی که بر منابع انسانی، مالی، مادی و داخلی جامعه تکیه کرده است و در پی مقاوم سازی، آسیب زدایی، خلل گیری و ترمیم ساختارها و نهادهای فرسوده و نا کار آمد موجود اقتصادی است. و مستقل و خود کفا از دیگران به راه رشد و شکوفایی خود ادامه می دهد و این امکان را به جامعه اسلامی می دهد تا همه ی فشارهای سلطه گران و مستکبران را تحمل کرده و آنها را پس زند. ۵

ماهیت اقتصاد مقاومتی

مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) می فرمایند:

ماهیت اقتصاد مقاومتی یعنی در پی داشتن الگوی اسلامی_ایرانی پیشرفت که همواره با جهاد اقتصادی رویکردی فرهنگی به اقتصاد دارد و رسیدن به اهداف جامعه ای ایده آل که همان برنامه ریزی کردن در مسیر پیشرفت است. ۶

۱. ارکان اقتصاد مقاومتی
۲. مقاوم بودن اقتصاد تا بتواند در مقابل آنچه که ممکن است در معرض تو طئه دشمن قرار بگیرد مقاومیت کند.
۳. استفاده از همه ی ظرفیت های دولتی و مردمی
۴. حمایت از تولید ملی (صنعت و کشاورزی) که بخش درون زای اقتصاد ماست که بایستی به آن تکیه کرد.
۵. مدیریت منابع ارزی
۶. مدیریت مصرف: مصرف باید مدیریت و جلوی اسراف و زیاده روی گرفته شود که این نیازمند فرهنگ سازی است و اقدام عملی لازم دارد و به مصرف تولیدات داخلی هم باید اهمیت داد و خود دولت اول باید در این زمینه پیش قدم شود. ۷

ضرورت اقتصاد مقاومتی

انسان برای پاسخ گویی به نیازهای مادی خود گرایش به تشکیل اجتماع و جامعه دارد هر چند که این تنها دلیل برای جامعه گرایی بشر نیست ولی نمی توان آن را نادیده گرفت؛ اینجاست که می توان مسئله اقتصاد را به عنوان یک مؤلفه اصلی در تحقق اجتماع مد نظر قرار داد. انسانها برای این اجتماع تشکیل می دهند تا از طریق آن به نخستین ترین و ابتدایی ترین نیاز طبیعی خود در دنیا یعنی اقتصاد پاسخ دهند. ۸

۱. رشاد، ۱۳۸۲، ج ۳، هفتم ۳

۲. جامعه اسلامی و علمی، فصل ۱۳۹۵، ج ۱۶، ص ۴۴

۳. اسحاق، ج ۳۹۳، ص ۵۵۳

۴. محمد الملکی، ج ۳۹۴، ص ۶۶

۵. اسحاق، ج ۳۹۳، ص ۷۷۶

۶. اسحاق، ج ۳۹۳، ص ۸۵۱

هدف اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی راهبردی برای نفی سلطه بیگانگان ،شکوفایی از درون و تعامل عزت مندانه با جهان است که می توان گفت هدف آن استقلال اقتصادی،رفاه عمومی و پیشرفت در پرتوی ایمان و عدالت فراگیر است.۹

دولت

تجلی برتر وحدت سیاسی مردم یک جامعه است که انگیزه اجتماعی زیستن انسانها و روابط متقابل، اجرای مقررات و ضمانت اجرایی مستلزم و جود دستگاهی قدرتمند به نام دولت است.و این دولت وقتی که حاصل شود به زمامداری نیازمند است تا مؤمنان در سایه حکومتش به کار خویش مشغول و کافران هم بهرمند شوند و مردم در دوران حکومت او زندگی را طی کنند و به وسیله او بیت المال جمع آوری گردد و با کمک او با دشمنان مبارزه شود.۱۰

دولت اسلامی و ماهیت آن

دولتی که در آن اجرای قانون اسلام،امنیت ،نظم آفرینی ، پاسداری از حقوق مردم ،سامان بخشیدن به امور جامعه و جلوگیری از تعدی ،هرج و مرج و فتنه وجود داشته باشد وبا فراهم نمودن رفاه و آسایش افراد جامعه،زمینه دینداری را مهیا تر نموده و ارزش های الهی را ترویج می کند و برقراری عدالت را عامل کمک کننده به اصلاح جامعه می داند که نه یک آرمان بلکه یک برنامه نزدیک و عملی است که سعادت بشر را رقم می زند.۱۱

نقش دولت در اقتصاد

از آنجا که هر دولت در اقتصاد می تواند نقش بسزایی درپیشرفت ،رفاه عمومی ،استقلال و خود کفایی آن ملت داشته باشد؛پس می توان گفت که گسترش عدالت محوری چه در عرصه اقتصادی و اجتماعی و همچنین شناخت افشار گوناگون اجتماعی ،ارائه برنامه مناسب زندگی به دور از اسراف و داشتن قناعت برای مردم خویش رقم بزند.

دولت علوی

دولت علوی نیز افزون بر رفاه عمومی ،اهتمام خود را برای سعادت مردم به کار بست و اولین رسالت خود را اجرای احکام و آموزه های دینی قرار داد و در این مسیر عدالت اجتماعی را مهمترین هدف فعالیت های اقتصادی خود نهاد سیاست های

۲. هفا ص ۱۶

۳. رشاد لها ۱۳۸۲، ج۱ هفتم ص ۳۸

۴. هفا ص ۳۰

اقتصادی خویش را به گونه ای طراحی و اجرا کرد که کرامت و عزت انسانها رعایت و به واقعیات و شرایط موجود نیز توجه کافی گردد.

پس رونق اقتصادی رقم نمی خورد مگر بابرنامه ریزی و مدیریت جامع و کارا^۱به طوری که خود امام نیز می فرماید:هیچ وسیله ای برای جلب اعتماد رعیت به والی بهتر از نیکوکاری به مردم وتخفیف مالیات نیست.^۳پس در این راه اینقدر بکوش تا به وفاداری رعیت خوشبین شوی که این خوشبینی رنج طولانی مشکلات را از تو برمی دارد.

امیر مؤمنان می فرماید:آنچه حکومت ها را نگاه می داردو روشنائی چشم حاکمان است چیزی جز عدالت نیست؛ زیرا از یک سو امنیت،آبادانی و نزول برکات را برای مردم در پی دارد و از سوی دیگر مایه ی پایداری و اقتدار حکومت و حاکمان و پیروی رعیت از آنان است.^{۱۴}

وضعیت اقتصادی در زمان خلافت حضرت علی(ع)

پیش از آنکه امیر مؤمنان زمام امور را به دست گیرد ،تحولات اقتصادی عظیمی به تدریج در جامعه و حکومت روی داد و مناسبات متعادل اقتصادی عصر پیامبر(ص)به شدت دگرگون شد و استکبار اقتصادی به جای عدالت اقتصادی در جامعه جلوه یافت که این تحول در دوران خلیفه سوم (عثمان)به صورت چپاول اقتصادی جامعه را به بحران کشاند وتبعیض و بی عدالتی و چپاول بیت المال به وسیله نزدیکان خلیفه موجبات رنجش مردم را فراهم کرده بود.با روی کار آمدن امام علی(ع)،جامعه با اعلام برنامه های ایشان جان تازه ای می گیرد و به افق های روشن عدالت می اندیشد. البته امام برای رسیدن به آن،رنج ها و مشقت های زیادی را تحمل کرد و تا پای جان از سر صدق به آن اصرار ورزید و عاقبت در راه عدالت شهید شد.

مهم ترین هدف های اقتصادی دولت علوی:۱)بسط عدالت اجتماعی-اقتصادی ۲)عمران وآبادی(توسعه و رشد اقتصادی) ۳)ثبات قیمت ها

۱) بسط عدالت اجتماعی-اقتصادی

هنگامی که امام علی (ع)روی کار آمد؛ جامعه دچار فقر شدیدی بود که این امر شکاف عمیقی میان دو طبقه ثروتمند و تهی دست به وجود آورده بود وامام نهایت تلاش را صرف کرد تا این ظلم مهلک را از چهره ی جامعه ی اسلامی پاک نماید و مناسبات عادلانه ای که پیامبر(ص)آورده بود از نو احیا کند.^{۱۵}

۲) عمران وآبادی

۱. رشاد، ۱۳۸۲، ج ۷، ص ۳۷

۳. فتیحه ۱۳۹۱، ج ۵۳

۱۴. رشاد، ۱۳۸۲، ج ۷، ص ۱۵

۱۵. رشاد، ۱۳۸۲، ج ۷، ص ۳۵۳

رشد و شکوفایی اقتصادی جامعه از دیگر هدف های مهم سیاست اقتصادی امام بود، همانگونه که عمران و آبادی زمین و تأمین نیازهای مادی انسان از تعلیمات قرآن است که مردم را به آباد کردن زمین فراخوانده است: هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ مِنْهَا. ۱۶

معنی: اوست که شما را از زمین آفرید و آبادی را به شما واگذاشت.

امام علی (ع) درباره این آیه می فرماید: خداوند سبحان مردم را به آباد کردن فرمان داده است تا این آبادانی به سبب آنچه از زمین بیرون می آید مانند حبوب و میوه ها و امثال آن که خداوند برای تأمین زندگانی بشر قرار داده است، زندگانی آنان را قوام بخشد، همچنین امام برای به فعلیت رساندن وظیفه ذکر شده (عمران و آبادی)، دولت را موظف به آباد کردن زمین می نماید؛ از این رو در ابتدای نامه ۵۳ به مالک اشتر می نویسد: یکی از وظایف اصلی او آباد کردن مصر است. ۱۷

عمران و آبادی شامل: تشویق به کار، توسعه کشاورزی و توسعه صنعتی می باشد.

ترویج فرهنگ کار: کار از ارکان هر اقتصادی است و فرهنگ اسلامی مردم را به کار و تلاش بیشتر ترغیب میکند. از دیدگاه امام علی (ع): فقر اقتصادی معلول پیوند فرهنگ کسالت، بی تحرکی، تنبلی و ناتوانی است. امام با بیان اهمیت این موضوع در فرهنگ اسلام مردم را به کار و تلاش بیشتر ترغیب می کند و همچنین می فرماید: هیچ حرکتی در راه خدا مهم تر از تلاش برای رفع نیازهای فرزندان و همسرانتان نیست. ۱۸ امام اوقات مؤمن را به چند بخش تقسیم کرده که تأمین معاش را جزء اصلی برنامه مؤمن قرار داده است و همچنین امور مفید و کار هدفمند را به مردم می شناساند و می فرماید: گنجینه انسان شغل اوست. ۱۹

نظام وجدان کاری: از ویژگی های رفتاری امام علی (ع) برخورداری از نظم و وجدان کاری نیرومند است به طوریکه ایشان در جنگ خیبر که از درد چشم نمی توانست در میدان نبرد باشد، اجازه ی آسایش و بیکاری به خود نداد و وقتی اصحاب در جستجوی ایشان بودند؛ ایشان را دیدند که با وجود چشم درد شدید در آسیاب مشغول آسیاب کردن است. ۲۰

کار آفرینی

کار آفرینی و اهتمام به کار و تلاش در کنار تبیین مسائل اخروی، فرهنگ کار را در جامعه نهادینه می سازد و همچنین به توسعه کار و افزایش کارآمدی در جامعه کمک می کند زیرا اگر فرهنگ کار نهادینه شود، به دنبال آن تولید و ثروت آن جامعه بیشتر می شود و برای تحقق کار مضاعف در جامعه باید انگیزه خدمت در نیروی کار ایجاد شود. آپکس می توان گفت: شخص

۶ . س و و ۱۶۱۵

۷ . رشاد لها ۱۳۸۲ ج ۱ هفتم ۱

۸ . هفا ص ۱۲۵۷

۹ . هفا ص ۱۳۵۷

۱۰ . رشاد لها ۱۳۸۱ ج ۱ هفتم ۲

۱ . لمحاق لها ۱۳۹۰ ص ۲۹۱

کار آفرین به عنوان پیشگام حقیقی تغییر در اقتصاد و تحولات اجتماعی محسوب می شود و با طبع اشتغال زایی نیز از ره آورد های مهم کارآفرینی محسوب می شود. ۲۲

کارآفرینی کارنامه ی پرافتخار زندگی امیر مؤمنان(ع) را نشان می دهد که آن حضرت با وجود بر عهده داشتن مسؤولیت های بزرگ، صدها فرصت شغلی را به وجود آورد و خانواده های فراوانی را از نعمت کار مناسب و آبرومندانه برخوردار کرد. امام برای آباد کردن هر زمین عده ای را به کار می گرفت و ثمره این تلاش ها مشغول به کار شدن ده ها و بلکه صدها نفر در کشتزارها بود. ۲۳

کاردانی و مهارت شغلی

موفقیت های اقتصادی امام علی(ع) نشان می دهد که ایشان در تولید از دانش و مهارت بالایی برخوردار بوده است به طوری که امام با بررسی مختصری، وجود منابع عظیم آب در منطقه یبوع را به درستی تشخیص داد و در مدت نسبتاً کوتاهی حدود صد حلقه چاه در یبوع و ده ها حلقه چاه در مناطق دیگر حفر کرد. ابو نیزر ماجرای احیای این چشمه را این چنین گزارش کرده است: زمانی که من متصدی کشتزار عین ابی نیزر بودم، امام علی(ع) نزد من آمد و کلنگ را برداشت و به درک چاه رفت و شروع به کندن کرد، در حالی که عرق از سر و رویش جاری بود، برای رفع خستگی بیرون آمد و عرق پیشانی را پاک کرد و دوباره وارد چاه شد؛ چنان ضربه های محکمی بر چاه می کوبید که ناگهان آب فوران کرد، ایشان به سرعت بیرون آمد و فرمود: خدای را شاهد می گیرم که این آب وقف است. کاغذ و قلمی بیاورید؛ که این خود نمونه تصویر یک زمامدار کارآفرین بزرگ است. ۲۴

توسعه کشاورزی

زمین منبع حیات است و از نگاه امام علی(ع) مردمانی که زمین و آب دارند و فقر بر آنها سایه افکنده است از رحمت الهی به دور و از عنایت خداوند جدا هستند. امام علی(ع) برای احیای زمین تأکید می ورزیدند و برای فقر زدایی از جامعه به توسعه کشاورزی توسعه می کرد و مردمان را به آبادانی زمین و بهره وری از آن فرا می خواند. ۲۵

امام خمینی (ره) نیز درباره توسعه کشاورزی می فرماید: در امر زراعت دولت هم باید کمک کند و هم مردم باید کمک کنند و هم کار کنند چون از این راه حاجت یک ملت برآورده می شود. پس رأس همه ی چیزها این است که یک کشوری راجع به ارزاقش محتاج به خارج نباشد و باید کاری بکنیم که زاید بر خود کفا بشویم و کشاورزی را به طور وسیع گسترش دهیم. ۲۶

۱. معنی ۲ و همک رن، لها ۳۸۸ ص ۹۳

۲. رشاد لها ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۵۶

۳. لها ص ۵۶

۴. محقق لها ۳۸۷ ص ۲۴۰

۵. لها ص ۳۸۷، ص ۷۴

توسعه صنعتی

به لحاظ شرایط اقلیمی، جامعه ای که حضرت علی(ع) حکومت را در آن به پا داشته بود، زمینه توسعه صنعتی را نداشت اما با این وجود حضرت اهمیت زیادی برای صنعت و صنعتگران و تاجران قایل بود به طوری که به مالک اشتر می فرمایند: زمینه برای تاجران و صنعتگران به گونه ای آماده شود تا بتوانند نیاز جامعه را به راحتی تأمین کنند و مشکلی نداشته باشند زیرا استواری همه طبقات جامعه به بازرگانان و صنعت گران است. ۲۷

توسعه تجارت

در صدر اسلام و نیز در اقتصاد دوران حکومت امام علی(ع) تجارت بیشترین نقش را داشت، از این رو ایشان از یک سو بر نشاط تجارت سفارش می کرده و از سوی دیگر بر لزوم حمایت از بازرگانان در ساختار حکومتی تأکید می ورزیدند و آداب تجارت را بیان می نمودند. ۲۸

ایشان می فرمایند: به تجارت بپردازید که تجارت سبب بی نیازی شما از آنچه در دست دیگران است و به درستی که از پیامبر خدا شنیدم که فرمود: روزی ده قسمت است، نه قسمت آن در تجارت و یکی در چیزهای دیگر. ۲۹

تجارت خارجی

امیر مؤنان می فرمایند: مادامی که این امت لباس بیگانه نپوشند و از غذاهای آنان استفاده نکنند در خیر خواهند بود و هنگامی که چنین کنند خداوند آنان را ذلیل نخواهد کرد. ۳۰ خرید کالاهای اساسی از خارج و استفاده از آنها، القا کننده ی روحیه خود کم بینی در جامعه است که این خود مانع شکوفایی استعدادهای می شود. همچنین ورود کالاهای بیگانه به بازار جامعه ی اسلامی، با آن جاذبه ویژه اش آرام آرام فرهنگ بیگانگان را به همراه خود می آورد که این امر موجب تقویت و گسترش فرهنگ بیگانه در جامعه می شود. ارائه کالاهای مصرفی بیگانه می تواند موجب تشویق به تولید آنها در داخل کشور شود؛ واردات این کالاها می تواند عاملی برای گسترش و تولید و رشد اقتصادی جامعه تلقی گردد مشروط بر این که فرهنگ مصرفی را که در تعارض با فرهنگ اسلامی است، ارائه نکنند. ۳۱

(۳) ثبات قیمت ها

از مهمترین وظایف و سیاست های حکومت امام علی(ع)، نظارت دقیق بر بازار و تنظیم عادلانه آن بود، سیاست تشویقی آن حضرت برای پایین نگه داشتن قیمت ها و مدارا نمودن با مصرف کنندگان در کنار تعبیر حقوقی و عملی ایشان برای حمایت از

۷. سحاق، ص ۳۹۰، ج ۱، ص ۲۱

۸. محفل، ص ۳۸۷، ج ۱، ص ۴۰

۹. هفا، ص ۲۸۴

۱۰. رشاد، ص ۳۸۲، ج ۱، ص ۵۴۲

۱۱. هفا، ص ۵۴۲

قیمت های عادلانه و مبارزه با احتکار، گران فروشی و انحصارات به هدف مهار قیمت ها و در نتیجه رفاه عمومی و رونق بازار صورت می پذیرد، حاصل این اعمال این بود که در دوران خلافت امام علی(ع) قیمت ها در بازار ثابت ماند و به مصرف کننده ستم نمی شد. ۳۲

امام در نامه ۵۳ نهج البلاغه به مالک اشتر می فرماید: خرید و فروش می باید آسان و با میزان عدل انجام گیرد، با نرخ هایی که نه به زیان فروشنده و نه به زیان خریدار باشد. بنابراین حضرت اصل قیمت گذاری را می پذیرد. ایشان کالای کسی را قیمت گذاری نمی کرد اما به کسی که کالایش را بالاتر از قیمت متعارفه عرضه می کرد می فرمود: آنگونه که مردم می فروشند ، بفروش و گر نه از بازار بیرون برو، مگر اینکه کالای او مرغوب تر از کالایی بود که در بازار عرضه می شد. ۳۳

رابطه ی دولت و مردم

امیرالمومنین (ع) در نامه ۵۳ نهج البلاغه به مالک اشتر می فرماید: در برخورد با مردم مهربان باش. زیرمردم دودسته اند: دسته ای برادر دینی تو و دسته ای دیگر همانند تو در آفرینش ، پس نسبت به اشتباهاتی که خواسته و ناخواسته مرتکب می شوند ، آنان را ببخشای و بر آنان آسان گیر و بدان ستون های استوار دین، اجتماعات پر شور مسلمین و نیروهای ذخیره ی دفاعی، عموم مردم هستند پس با آنان گرایش داشته و اشتیاق تو با آنان باشد و مردمی که به دنبال جستجوی عیوب دیگران هستند را از خود دور کن زیرا رهبر امت در پنهان داشتن عیوب مردم از همه سزاوارتر است .

کوشش برای بهبود وضع مردم : حضرت علی(ع) یکی از وظایف مهم حاکم را بستر سازی جهت آسایش مردم و تامین رفاه آسان سازی هزینه ی زندگی آنان می داند. ۳۴

اساس روابط مردم و دولت بر حقوق متقابلی استوار است ، که در کلام امام علی (ع) حقوق واجب الهی به شمار آمده و موجب پایداری و اصلاح امور جامعه و برپایی دین و آشکار شدن عدالت می گردد.

حقوق مهم مردم در دولت علوی

(۱) مشاورت با مردم و مشارکت در تصمیم گیری ها که امام آن را از سیاست های اصولی خود در ابتدا خلافت اعلام می کند. ۳۵

(۲) بهره وری یکسان همه ی مردم از اموال عمومی اعم از: عجم ، عرب، مهاجر، انصار، سفید، سیاه و حتی بردگان آزاد شده. ۳۶

۱. رشاد دله ۱۳۸۲، ج ۱، هفتم ص ۳۵۵

۲. هفتم ص ۵۴۱

۳. اسحاق دله ۱۳۹۰ ص ۷۱

۴. رشاد دله ۱۳۸۲، ج ۱، هفتم ، ص ۳۳۳

۵. محط دله ۱۳۸۷ ص ۳۴۲

۳) ارائه الگوی عملی به مردم: حضرت امیر(ع) در جایگاه امامت ورهبری جامعه قرار داشت و دارای شخصیت مذهبی و سیاسی جامعه بود و مردم نیز به او اقتدا می کردند و از رفتار او الگو می گرفتند. از این رو ایشان با رفتار خود، الگوی مطلوب اسلامی را به نمایش گذاشته و از مردم می خواست تا در جهت این الگوی مطلوب حرکت کنند.

۴) اتحاد مسلمانان (اتحاد اسلامی) در دولت علوی: امام علی(ع) در خطبه ۵ نهج البلاغه می فرماید: امواج فتنه ها را با کشتی های نجات در هم بشکنید. از اختلاف و پراکندگی بپرهیزید، تاج های فخر و برتری جویی را بر زمین نهید تا رستگار شوید. با توجه به این مطلب آن چیزی که برای امام دارای اهمیت بود، وحدت صفوف مسلمین و عدم راه یافتن تفرقه در آن است. ۳۷

۵) همدردی با مستمندان و نیازمندان: حضرت علی(ع) در خطبه ۲۰۹ نهج البلاغه می فرماید: خداوند بر پیشوایان حق واجب کرده که خود را با مردم ناتوان همسو کنند تا فقر و نداری، تنگدست را به هیجان نیاورد و به طغیان نکشاند.

از آنجا که جامعه به دو نیم می شود (برخوردار و محروم) امام احساس مسؤولیت می کند و می کوشد که وضع موجود مبنی بر پرخوری ظالم و گرسنگی مظلوم را دگرگون سازد و این همان پیمان خداست. ۳۸

جامعه مطلوب

از دیدگاه امام جامعه مطلوب جامعه ای است که همگان خصوصاً گروه های کم درآمد، در آن به آسانی بتوانند غذای خود را تهیه کنند.

اقتصاد مقاومتی ماهیتی مردمی دارد:

اقتصاد مقاومتی صرفاً با مشارکت مردمی امکان پذیر است که برای بالا بردن مشارکت مردمی باید از هر نوع فعالیت اقتصادی مردمی استقبال کرد، همچنین فضایی باید بر جامعه حاکم شود که مردم خودشان را مولد در اقتصاد و شریک در پیشرفت کنند و هر نوع فعالیت تولیدی که خود را در آن توانمند می بینند، انجام دهند. ۳۹

الف) مدیریت مصرف: مصرف متعادل و پرهیز از اسراف و تبذیر در دستگاه های دولتی و غیر دولتی، مردم را وای دارد که آنان نیز این گونه در زندگی خویش عمل کنند. اکثر مؤمنان بهترین اقتصاد و زندگی سالم اقتصادی که آسایش انسان ها را تأمین کند، اقتصاد مبتنی بر قناعت و ساده زیستی تعریف می کنند، پس مردم جامعه باید تفکر خود را نسبت به مصرف تغییر دهند و از مصرف گرایی و ریخت و پاش های غیر ضروری در همه ی موارد خودداری کنند. ۴۱

۷. مطهی، ۳۹۰ ص ۳

۸. هفا، ۳۳۱ ص ۳

۹. لحدقه، ۳۹۳ ص ۳

۱۰. هفا، ۴۶۸ ص ۴

جامعه ام، ریح و علی، ۳۹۵ ص ۴۶۱

ب) پرهیز از خوردن لقمه حرام و اقتصاد بدون معنویت: اقتصاد مقاومتی بر پایه ی سرمایه ی معنوی افراد و جامعه استوار است و بدون سلامت معنوی، شکننده است و کسی که شکمش از حرام پر باشد هیچ گونه مقاومتی ندارد. ۴۲

پ) ارتقای نگرش دینی و معرفتی: در زمینه ی اقتصاد مقاومتی، بر همه ی افراد جامعه لازم است که سطح نگرشی دینی و معرفتی خود را ارتقا داده و به عنوان پیروان حضرت علی (ع)، منش و رفتار ایشان را سرلوحه ی اعمال خود قرار داده و کمر همت بسته وبا سرمایه و امکانات موجود، اقدام به تأمین نیازهای جامعه خود نموده تا مجبور نشوند جهت تأمین حتی برخی نیازها به سمت بیگانگان بروند که به همان اندازه نیازمند شوند. ۴۳

کارگزاران در دولت علوی

سیمای کارگزاران دولتی: کارگزاران دولتی را از میان مردمی با تجربه و با حیا، از خاندانی پاکیزه وبا تقوا که در مسلمانی سابقه درخشانی دارند، انتخاب کن زیرا اخلاق آنان گرمی تر، طمع ورزی شان کمتر و آینده نگری آنان بیشتر است سپس روزی فراوان برآنان ارزانی دار که با بی نیازی، دست به اموال بیت المال نمی زنند. ۴۴

ویژگی کارگزاران دولت علوی

۱) افراد متدین، متعهد و معتمد به گونه ای که ضعف مدیریت ندارند

۲) داشتن باوری استوار و ایمانی ریشه دار

۳) اهل تدبیر و مدیریت کارآمد

۴) پیراسته از هرگونه ناراستی

راه های گزینش کارگزاران شایسته

شایستگی در اقامه عدل، بسط قانون در جامعه، توانمندی، استوار گامی و سلامت رفتاری آنان بی گمان مهم ترین نقش را در سامان یابی جامعه در ابعاد مختلف خواهد داشت. در نگاه امام، درگزینش کارگزاران فقط باید شایستگی ها حاکم باشد نه وابستگی ها. صلاحیت اخلاقی، اصالت خانوادگی، تخصص و توانایی باید معیار گزینش باشد نه وابستگی سببی ونسبی، زیرا کارگزاری امانت است و جز به امین نباید سپرده شود. ۴۵

۱. جامعه امروزی و وظایف علمی، ص ۳۹۵ و ص ۳۹۸

۲. اسحاق، ص ۳۹۳ و ص ۴۴۵

۳. هشتاد و نه، ص ۳۹۱ و ص ۵۳

۴. محقق، ص ۳۸۷ و ص ۸۲۱۸۱۷

تأمین نیاز اقتصادی کارگزاران: امام بر این باور بود که کارگزاران باید از حقوق مادی کافی برخوردار باشند و برای پیشگیری از فساد و ایجاد زمینه های اصلاح، بهره مندی کارگزاران از درآمدی بایسته، ضروری است که در این صورت متخلفان بهانه ای برای تخلف نخواهند داشت.

لزوم تشکیلات ناظر بر عملکرد کارگزاران: وجود نظام اطلاعاتی کارآمد که ناظر بر رفتار کارگزاران، نگران لغزش ها، تخلف ها و ناهنجاری های اداری باشد، ضروری است. امام علی (ع) تجسس در احوال شخصی را در نظام حکومتی ممنوع کرد اما بر مراقبت از کارمندان نظام اسلامی و نظارت بر رفتار کارگزاران از طریق تشکیلاتی اطلاعاتی تأکید ورزیدند تا اینکه مبدا کارگزاران در انجام دادن وظایف خود کوتاهی کنند و یا با تکیه بر قدرت و مسندی که در اختیار دارند به حقوق مردم تجاوز روا دارند. ۴۶.

توصیه امام به کارگزاران: الف) منع از منت گذاری: مبدا با خدمت هایی که انجام دادی بر مردم منت گذاری یا آنچه را انجام داده ای بزرگ بشماری یا مردم را وعده داده و سپس خلف وعده نمایی، منت نهادن پاداش نیکوکاری را از بین می برد. ۴۷.

ب) هشدار از شتابزدگی: مبدا در کاری که وقت آن نرسیده، شتاب کنی یا در کاری که وقت آن رسیده، سستی ورزی یا در چیزی که حقیقت آن روشن نیست، ستیزه جویی. تلاش کن تا هر کاری را در زمان مخصوص به خود انجام دهی .

توصیه امام به کارگزار خود قثم بن عباس در مورد دیدار با مردم و رفع مشکلات اقتصادی: هیچ نیازمندی را از دیدار خود محروم نگردان و در مصرف اموال عمومی که در دست تو جمع شده است، اندیشه کن و آن را به عیالمندان و گرسنگان پیرامونت ببخش و به مستمندان و نیازمندانی که به کمک مالی تو احتیاج دارند، برسان. ۴۸.

منابع مالی دولت علوی : دولت علوی برای اداره ی جامعه و ادای وظایف خود، دارای اموال و درآمد هایی است که برخی به طور مستقل متعلق به دولت (انفال) و برخی دیگر متعلق به عموم

انواع مال

۱. زکات و صدقات: در اندیشه ی امام علاوه بر فواید اجتماعی - اقتصادی موجب ثمرات زمین، و دارایی هارا بیمه می کند .

۲. فئ که شامل جزیه و خراج است

جزیه

امام علی (ع) می فرماید: هنگام پرداخت جزیه حال مؤدی را مراعات کنید و از هر صنعتگری چیزی را بگیرید که خودش می سازد به طور مثال از سازنده ی سوزن، سوزن واز بافنده ی ریسمان، ریسمان و..... ۴۹.

محقق: ۳۸۷ ص ۲۳۷۳۶

۷. فئ: ۳۹۱، ۵۳

۸. فئ: ۱۳۹۱، ۶۷

۹. رتاد: ۱۳۸۲، ۴

خراج

امام عقیده داشت که خراج جز با آبادانی به دست نمی آید، و مهم ترین وسیله تامین مخارج رفاه عمومی، قوام لشکریان است ۵۰.

خمس: در صدر اسلام خمس، در غنائم جنگی محصور بود و برای رفع تهدید و فتنه های کیان اسلامی صرف می شد. ۵۱.

۳. بیت المال: امام علی (ع) بیت المال را امانتی می دانست، که درآمد های آن به عموم مسلمانان تعلق دارد و با توزیع مطلوب، افزایش رفاه را فراهم می کرد.

موارد مصرف بیت المال

مصارف خاص: شامل رسیدگی به فقیران و مستمندان و قشرهای آسیب پذیر، آموزش و پرورش، فرهنگ و ارشاد اسلامی، هزینه های نظامی، سرمایه گذاری در امور زیر بنایی و توجه به عمران و آبادی شهرها

مصارف عام: گاهی درآمد بیت المال دارای مازاد می شد، علاوه بر پرداخت مصارف خاص، برای پیشبرد اهداف اسلام در میان مسلمانان مهاجر مرکز حکومت تقسیم می کردند. ۵۲.

۴. مالیات: وجوهی که دولت اسلامی از مردم دریافت می کند تا با آن مخارج عمومی را تامین، و به اهداف اقتصادی خود جامه عمل بپوشاند. ۵۳.

ابزار و تدبیر های اقتصادی در دولت علوی

الف: ابزار کیفی ب: ابزار کمی

رهنمودهای اخلاقی معنوی (ابزار کیفی): مهم ترین ابزار سیاست اقتصادی دولت علوی را تشکیل می دادند. هر چند پایه و اساس قانونی به خود نگرفتند، ولی ریشه در اعتقادات مردمی داشتند. هنوز تحول عظیم اعتقادی و اخلاقی از ذهن آنان محو نشده بود، که البته انحرافات عمیقی در تعلیمات نبوی رخ داده، فرهنگ سازی و احیای مجدد اخلاقیات و اعتقادات، راه درمان و مبارزه با کج اندیشی ها را فراهم نمود. ۵۴.

۱. رفا ۱۳۸۲، ج ۱، هفتم ص ۴۰۹

۲. هفتم ص ۲۶۲

۳. رفا ۱۳۸۲، ج ۱، هفتم ص ۴۲۹

۴. هفتم ص ۲۶۰

۵. هفتم ص ۲۵۱

اصلاح نظام پولی (ابزار کمی): مهم ترین ابزار کمی در سیاست های مالی اصلاح نظام پولی است. سیاست های پولی تنها منحصر به حفظ ارزش پول بوده است، و قبل از هر چیزی دولت به نظارت بر کیفیت و عیار سکه های درهم و دینار پرداخت تا قدرت خرید را حفظ کند.

حضرت برای اصلاح نظام پولی حاکم در آن دوران تصمیم گرفت سکه های اسلامی را ضرب و آثار غیر اسلامی را محو نماید. زیرا پول رایج درهم و دیناری بود که از کشورهای ایران و روم ضرب و از طریق تجارت یا راههای دیگر به کشور اسلامی وارد می شد. ۵۵.

وظایف دولت علوی: دوران حکومت امام علی(ع) با آشفتگی های سیاسی و توطئه های فراوان توأم بود.

(۱) توسعه فرهنگی: در نظام علوی، توسعه فرهنگی بر توسعه اقتصادی تقدم دارد، افزون بر اینکه توسعه اقتصادی بدون توسعه فرهنگی ممکن نیست، در آموزه های الهی نیز به این نکته اشاره شده است که فلسفه وحی و راز نبوت و چرایی حکومت در مکتب رسولان؛ آموزش و پرورش انسانها، جهل زدایی و برانگیختن خرد هاست.

(الف) تعلیم و تربیت: آموزش مردم و ایجاد زمینه های پرورش کرامت انسانها و اصلاح مردم از مهم ترین وظایف دولت اسلامی است و امام تلاش برای اصلاح مردم را از وظایف واجب پیشوایان بر شمرده است. ۵۶.

(ب) زمانی برای آموزش دادن: هنگام طلوع خورشید، تهی دستان، مستمندان و دیگر قشرهای مردم نزد او جمع می شدند و او به آنان، دین شناسی و قرآن می آموخت. ۵۷.

امیرمؤمنان در خطبه ۱۰۵ نهج البلاغه می فرماید: در فراگیری علم و دانش پیش از آنکه درختش بخشکد، تلاش کنید و پیش از آنکه به خود مشغول گردید، از معدن علوم اهل بیت(ع) دانش استخراج کنید.

(ج) تأثیر دانش در پیشرفت: امام علی(ع) در نامه ۵۳ به مالک اشتر می فرماید: با دانشمندان فراوان گفتگو کن، با حکیمان فراوان بحث کن که مایه ی آبادانی و اصلاح شهرها و برقراری نظم و قانونی است که در گذشته نیز وجود داشت.

(د) تصحیح فرهنگ عمومی: از جمله سیاست های والا و ارجمند دولت علوی، مبارزه با سنت های باطل، شیوه های ناهنجار و در یک جمله تصحیح فرهنگ عمومی است. ۵۸.

(۲) حفاظت از دین و مبارزه با بدعت ها: امام علی(ع) در نامه ۵۳ به مالک اشتر می فرماید: آداب پسندیده ای که بزرگان این امت به آن عمل کردند و ملت اسلام با آن پیوند خورده و رعیت با آن اصلاح شدند را برهم مزین.

(۳) ایجاد امنیت: امام از جمله دلایل پذیرش حکومت را بازگرداندن آرامش و امنیت به جامعه می دانست و با تأسیس نظام اطلاعاتی کارآمد به این مهم، جامعه ی عمل پوشاند.

۵ . هژده ۱۳۸۲، ج ۵، ص ۱۵۶

۶ . محطی ۱۳۸۷، ص ۳۷

۷ . هفا ۱۲۹، ص ۵

۸ . هفا ۱۲۹، ص ۵

عوامل ایجاد امنیت

- الف) هوشیاری و زمان شناسی: مؤمنان برای حرکت به سوی حیاتی مسالمت آمیز نباید دشمنان را خرد بشمارند.
- ب) اختیار قانون گذاری در قلمرو آزاد: امام همواره با قانون گذاری درست جلوی رشوه خواری را گرفت و برای رسیدگی به شکایات مردم، بیت القصاص (صندوق شکایات) را تأسیس کرد.
- ج) مدارا با مخالفان سیاسی: امام بر این باور بود که مدارا با مخالفان از تندى آنان کاسته و زمینه های صحنه آفرینی و جو سازی را از بین می برد. ۵۹
- ۴) تأمین اجتماعی: امام در نامه ۵۳ به مالک اشتر توصیه می کند که برای تأمین نیازهای طبقات پایین و محروم جامعه از جمله: زمین گیران، نیازمندان، گرفتاران و دردمندان اقدام کند و بخشی از بیت المال و بخشی از غله های زمین های غنیمتی اسلام را به آنها اختصاص دهد.
- الف) تأمین نیازهای اولیه برای زندگی همه: از برنامه های تأمین اجتماعی حکومت علوی، رسیدگی به مردم و افزایش رفاه، مبارزه با فقر و ریشه کن ساختن آن از صحنه جامعه است. ۶۰
- ب) ترویج مشارکت اجتماعی: وقف املاک برای نیازمندان و مشارکت در تأمین هزینه های اجتماعی و کمک مستقیم به نیازمندان با رعایت عزت و احترام، راهبردی مترقی برای رفع نیازهای عمومی است. ۶۱
- ۵) اخذ منصفانه مالیات: حکومت در نگاه امام علی (ع) برای مردم و در جهت احقاق حقوق آنان است، که بخشی از نیازهای مالی حکومت را باید بپردازند و همانطور که از وجود حکومت بهره می گیرند، در سایه آن به تولید و تجارت اقدام می کنند.
- وظایف مأموران مالیاتی: موظفند ضمن هوشیاری و دقت لازم در جهت تأمین بیت المال و فراگیری دقیق مسائل مربوط به مالیات، بکوشند تا اعتماد مردم را جلب کنند. ۶۲
- توصیه امام به مأمور جمع آموری مالیات (مردی مهاجر از بنی ثقیف): به مالیات ها بنگر، درهمی را فرو مگذار، مبادا مسلمان یا یهودی را برای درهمی کتک بزنی یا چارپایی را برای گرفتن مالیات به فروش رسانی. ۶۳

۹ هفتاد و پنج صفحه ۲۴۹۲ ۵

۱. رتبه دهم ۱۳۸۲، جلد هفتم ص ۳۸ ۶

۱ هفتاد و پنج صفحه ۱۹۲ ۶

۲ محصله ۳۸۷ ۵ ص ۴۱ ۶

۱. رتبه دهم ۱۳۸۲، جلد هفتم ص ۵۸ ۶

بازار

مکانی است که در آن رویا رویی خریداران و فروشندگان با تعیین قیمت و مقدار کالا رقم می خورد.

کارکرد بازار: از آنجا که همه ی تولید کنندگان نمی توانند به طور مستقیم محصولات خود را بفروشند، بازار می تواند واسطه بین تولید کنندگان و خریداران باشد و با تعیین مناسب قیمت ها، کارکرد اقتصادی جامعه را تنظیم کند. بازار عرصه ی سالمی برای فعالیت اقتصادی است که ضمن ایجاد مشاغل آبرومند، تأمین نیازهای مردم، جامعه را به رشد و شکوفایی اقتصادی سوق می دهد. ۶۴

۶) نظارت مستقیم دولت علوی بر بازار و تنظیم آن: امام علی(ع) شخصاً اوضاع بازار را زیر نظر داشتند و ضمن دعوت بازاریان به رعایت موازین اخلاقی و شرعی، نرخ ها را بررسی کرده و با احتکار و گران فروشی نیز سخت مبارزه می نمودند. ۶۵

امام علی(ع) خود با تازیانه ای به بازار می رفت و کم فروشان و نیرنگ بازان در تجارت مسلمانان را تنبیه و همچنین افرادی را نیز مأمور به نظارت بر امور بازار می کرد. ۶۶

مقابله با احتکار

امام علی(ع) در نامه ۵۳ به مالک اشتر توصیه می کند: از احتکار منع کن همانطور که رسول خدا از آن منع کرده است و باید خرید و فروش به آسانی و بر موازین عدل صورت گیرد به گونه ای که زیانی به خریدار و فروشنده نرسد. امام علی(ع) شخصاً با احتکار برخورد می کرد به گونه ای که غله ای را که صد هزار درهم قیمت داشت و احتکار شده بود، سوزاند. ۶۷

وضعیت بازار در زمان خلافت حضرت علی(ع): بازارها غالباً در کنار مسجد و دارالاماره بنا شده بود که این خود نشانه ی ارتباط وثیق این مراکز باهم است و همچنین برای برخی از حرفه ها بازارهای مخصوصی وجود داشت. ۶۸

بازار در کوفه: در زمان امام، کوفه بازارهایی داشت که برای خرید و فروش ساخته و آماده شده بودند و در کنار این نوع بازار، بازارهای دیگری وجود داشت که هر کس می توانست بساط خود را از صبح تا شب در آنجا پهن کند و به خرید و فروش بپردازد و کسی حق ممانعت نداشت. امام علی(ع) می فرماید: بازار مسلمانان مانند مسجد آنان است، کسی که در مکانی از بازار پیشی گیرد تاشب از دیگران به آن مکان سزاوارتر است. ۶۹

۱. رتلا ۱۳۸۲ ج ۱ هفتم ص ۵۵

۲. رتلا ۱۳۸۲ ج ۱ هفتم ص ۳۳

۳. محفل ۳۸۷ ج ۱ ص ۸۴

۴. رتلا ۱۳۸۲ ج ۱ هفتم ص ۵۰

۵. هفا ص ۵۷

۶. هفا ص ۵۸

ارزش کالا:طبق دیدگاه امام ارزش هر کالا به عرضه و تقاضای آن کالا بستگی دارد ولی اگر به هر دلیلی از جمله احتکار،اختلال قابل توجهی در نظام عرضه و تقاضا پدید آید ،باید قیمت کالا تعدیل شود و ارزش واقعی آن تثبیت گردد.۷۰

نظارت دقیق بر توزین کالا:روزی حضرت بر کنیزکی گذشت که مشغول خریدن گوشت بود،به قصاب گفت:برآن بیغزا حضرت فرمود:بیغزا همانا این افزودن نعمت را زیاد می کند.

برخورد با پدیده های حرام و نامطلوب در بازار:امام در سخن خویش برخی از محرماتی را که ممکن است فروشنده یا خریدار مرتکب شوند منع می کند واز ورود افرادی که صلاحیت تجارت یا شغل خاصی را ندارند و از معاملات حرام و فروش کالا های حرام جلوگیری میکنند.

تولید کالا درون جامعه: تأکید حضرت بر تولید خوراک و پوشاک از آن روی است که این ها اساسی ترین نیازهای مادی بشرند و در واقع قوام و استواری جامعه به این دو وابسته است . ۷۱

خرید کالا های واسطه ای:امام علی(ع) می فرماید:کسی که گندم بخرد بر مالش افزوده می شود و کسی که آرد بخرد نصف مالش رود و کسی که نان بخرد تمام مالش را از دست دهد.امام در این جا خرید کالای واسطه ای را عاملی برای رونق اقتصادی جامعه و تحرک در چرخه تولید و افزایش درآمد سرانه می داند. ۷۲

مبادله کالا بین کشورهای اسلامی:امام بر این عقیده بود که تا حد ممکن باید از ورود،عرضه و مصرف کالا های اساسی که از کشورهای بیگانه وارد کشور اسلامی می شود ،ممانعت کرد اما مبادله کالا اعم از اساسی و غیر اساسی بین کشورهای اسلامی و ارتباط متقابل این کشورها و ایجاد بازارهای مشترک بین آنها را مطلوب می دانست.استحکام اینگونه روابط نه تنها مایه ی ذلت این کشورها نمی شود بلکه موجب عزت روزافزون آنها خواهد شد. ۷۳

حمایت و پشتیبانی از عرصه تولید

معصومین(ع)نه تنها علاقه ی زیادی به به کارهای اقتصادی و تولیدی داشتند ، بلکه با استفاده از فرصت های مناسب برای شکوفایی نیروهای درونی و استعدادهای نهفته افراد زمینه سازی می نمودند .وازاین طریق انگیزه تولید وکسب درآمد در آنان را تقویت می کردند .از نمونه های بارز دارای چنین اندیشه ای میتوان امام علی (ع) را نام برد که با دست خویش زمین را شخم می زد ، و نهال خرما می کاشت ، وبعد آن رابه افراد دیگری واگذار می نمود . ۷۴

۰ . هفا ص ۵۲۲ ۷

۱ . رتلا دالم ۱۳۸۲ ج۱ هفتم ص ۵۴۲ ۷

۲ . هفا ص ۵۴۴ ۷

۳ . هفا ص ۵۴۴ ۷

۴ . لسللق ، ۱۳۹۱ ص ۵ ۷

زمینه هاو ساز و کارهای مساعد برای گسترش تولید: تحرک و تقویت نظام تولید نیازمند سازو کارهای مشوق سرمایه گذاری و تولید بیشتر در زمینه های گوناگون است. تأکید بر تولیدات کشاورزی و رونق محصولات صنعتی که نیازهای عمومی را تامین می کنند، جامعه رابه مرحله خود کفایی رسانده واز وابستگی می رهند.

جلوگیری از انباشت سرمایه: عاملی است که می تواند، دسترسی به امکانات تولید و رشد اقتصادی را برای همه میسر سازد. درآمدها و برخورداری ها را براساس سعی و تلاش هریک از عوامل تولید ارزش گذاری کند، همین امر اگر محور حرکت جهادی در اقتصاد قرار گیرد ثمر بخش عمران و آبادی است. ۷۶

شاخص ها و مولفه های حمایت از دولت

۱. ایجاد روحیه خودباوری: اولین گام در زمینه ی تولید ملی، واشغال است که می تواند حاصلش فرهنگ استفاده از کالای تولید شده در همان جامعه باشد.

۲. حمایت دولت از بخش کشاورزی: اختصاص هزینه، و همچنین سیاست های تشویقی در جهت کاهش هزینه های تولیدی و حفظ اشتغال افراد سخن گفت. ۷۷

جایگاه تولید کنندگان در اجتماع: تولید کنندگان باید به عنوان، پیشتازان عزت و استقلال جامعه در اذهان عمومی شکل گرفته و همه جا با حفظ تما می کرامت ها و ارزش های یک خدمتگزار در این عرصه به آنها نگاه کنند. ۷۸

نتیجه گیری

به پیروی از کلام امیرالمؤمنین (ع)، دولت نماینده و خدمت گزار مردم است و با اجرای عدالت می تواند بهترین بستر را برای رشد و تعالی افراد و جامعه رقم بزند. از این رو آموزش عمومی مردم در جهت رشد و رونق اقتصادی و همچنین افزایش صادرات و کنترل واردات خصوصاً کالاهایی که در آن جامعه تولید می شوند؛ می تواند راهی برای از بین بردن رکود اقتصادی و عدم تعطیلی کارگاه های تولیدی باشد. لذا تشویق و ترغیب به کار، حمایت از فعالان عرصه کشاورزی، صنعت، تجارت و... به کارگیری نیروهای بومی در طرح های عمرانی و اقتصادی داخلی می تواند عامل روشن کردن موتور های تولید، کارآفرینی و ریشه کن کردن فقر در جامعه باشد.

۵. سلح ۳۹۲ ص ۷۱

۶. مساجد ۳۹۰ ص ۷۳۲

۷. مساجد ۳۹۱ ص ۷۹

۸. هفت ص ۷۴۴

پی نوشت

- (۱) تأسیس بیت القصص: صندوق شکایات توسط امام علی(ع) به این دلیل بود که اگر مردم شکایتی دارند یا حقی از آنها ضایع شده است چه در بعد اجتماعی و چه در بعد اقتصادی که توان بیانش را ندارند و یا نمی خواهند شناخته شوند، در آن بگذارند.
- (۲) ماجرای روییدن درخت خرما از هسته خرما: روزی مردی امام علی(ع) را با بار شتری از هسته خرما دید، از او پرسید: چه حمل می کنی؟ امام فرمود: صد هزار نهال خرما، پس حضرت آنها را کاشت و هیچ کدام فاسد نشدند.
- (۳) بازارهای تخصصی: اینگونه بازارها که منحصر به چیزی خاص هستند از جمله: بازار خرما فروشان، ماهی فروشان، قصابان و... علی رغم جمعی بودن بازار، سبب تضمین قیمت عادلانه، خرید آسان، شهرت صنعت با کیفیت بهتر در آن مناطق می شدند.
- (۴) نامه ۵۳: از طولانی ترین نامه هاست که زیبایی های تمام نامه ها را دارد. و امام علی(ع) آن را خطاب به مالک اشتر که در سال ۳۸ هجری هنگامی که او را به فرمانداری مصر برگزید؛ گفته است. محتوای این نامه بیشترین مباحث اقتصادی را به خود اختصاص داده است.
- (۵) خطبه ۱۰۵: امام علی(ع) این سخنرانی را ۵ روز پس از به دست گرفتن قدرت سیاسی کشور در آخر ذی الحجه سال ۳۵ هجری ایراد فرمود.
- (۶) خطبه ۲۰۹: این خطبه را پس از جنگ بصره برعلاء ابن زیاد وارد شد که از یاران امام بود وقتی خانه ی بسیار مجلل و وسیع او را دید فرمود.
- (۷) نامه ۶۷: نامه به قثم ابن عباس فرماندار شهر مکه

منابع

- (۱) قرآن کریم
- (۲) نهج البلاغه
- (۳) اسحاقی حسین، نقش فرهنگ در مقاوم سازی اقتصاد، نشر هاجر، قم، ۱۳۹۳
- (۴) اسحاقی حسین، نقشه ی راه در جهاد اقتصادی، نشر خادم الرضا، چاپ چهارم، ۱۳۹۰
- (۵) اسحاقی حسین، سازو کارهای تولید ملی، نشر هاجر، قم، چاپ اول، ۱۳۹۱
- (۶) خمینی(ره) روح الله، اقتصاد در اندیشه امام خمینی(ره)، نشر مؤسسه تنظیم آثار امام خمینی(ره)، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۷
- (۷) رشاد علی اکبر، دانشنامه اقتصاد امام علی(ع)، جلد هفتم، نشر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۲
- (۸) معنیان داود و همکاران، مبانی کارآفرینی، نشر سفیراردهال، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۸
- (۹) عبدالملکی حجت الله، اقتصاد مقاومتی درآمدی بر مبانی سیاست ها و برنامه و عمل، ویراستار مهدی محدثی، نشر بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق(ع)، تهران، چاپ دوم، ۱۳۹۴

۱۰) سلیمی محمد، مبانی راهکارها و راهبرد های جهاد اقتصادی، ویراستاران ابوذر هدایتی و محمد صادق دهقان، نشر مرکز دفتر پژوهش صدا و سیما، چاپ دهم، ۱۳۹۲

۱۱) محمدی ری شهری محمد ،گزیده دانشنامه امیرالمؤمنین(ع)، نشر دارالحدیث، قم، ۱۳۸۷

۱۲) مطهری مرتضی ،سیری در نهج البلاغه، نشر صدرا، تهران، چاپ ۱۳۹۰، ۴۸

۱۳) جامعه مدرسین حوزه علمیه قم ،ویژه نامه تبلیغ ،نشر معاونت فرهنگی سیاسی ،شماره ۱۶، ۲۲، سال ۱۳۹۵